

Kornis Gyula nyilatkozata a diktátorokról s a diktaturákról.

A Balogh Ádám-utca meredeken emelkedik a Törökvész gerincére. Nagyokat fujva kaptatok a hegyre, meg-megállok, izzadó homlokomat belehajtván a hűs alkonyi szélbe. Az emelkedő egyre tart s csak az vigasztal, hogy fent a hegytetőn hét órára vár Kornis Gyula, hogy a P.H. olvasóközönségének rendelkezésére álljon. Végre felérek. Megállok a nagy filozófus háza előtt. Alkonyodik. A nap egy felhő mögé bujt s hatalmas, megtépett sugarakkal pásztázza végig az ég kékjét.

A házhoz, ahol Kornis Gyula lakik, két sor jegenye vezet. A külső egyszerűséget bőségesen pótolja az a nemes izlés és szépség, mely a belépőt az ebédlőben fogadja. Földszinti, hatalmas terem ez, márvány oszlopokkal, boltívekkel, pompás szőnyegekkel, butorokkal, ezüstökkel, könyvekkel, szobrokkal és képekkel. Egyik oldalán keményfalépcső vezet az emeletre, az angol családi házak mintájára, ezzel is elárvulva a ház gazdájának és tervezőjének, magának Kornis Gyulának angolszász gondolkodásmódját és egyéniségét.

Az emeleti hatalmas könyvtárszobában vár a Kegyelmes Ur. Amint belépek feláll, zömök, energikus alakjával felém közeledik. Szemüvege csillog, de még jobban parázslík mélyreszántó tekintete. Öszintén írva, amikor beléptem a házba, elfogódottságot éreztem elgondolva, hogy Magyarország s tán Európa egyik legcsiszoltabb elméjű emberéhez megyek, azonban Kornis Gyula személyes varázsa minden elfogódottságot elűz belőlem. Hellyel kínál s mindjárt a tárgyra térve megkérdi, milyen kérdésekkel akarom meginterjúvolni?

- Kegyelmes Uram, mondom, a mai élet tele van problémákkal, de tán a gyakorlati kérdések közül is azok égetik leginkább az embereket, melyek rájuk közvetlenül kihatnak. Ma a világban két nagy szem néz egymással farkasszemet: diktaturák és demokráciák s mindenki jól tudja, hogy e két politikai felfogás közti ellentét minden bizonnyal előbb-utóbb harchoz vezet s itt fog eldőlni a világ sorsa. Első kérdésem tehát: mi a véleménye Kegyelmes Uramnak arról, hogy

a diktaturák egy új korszak kezdetét jelentik-e, vagy csupán átmenetet képeznek?

"Ez valóban érdekes kérdés, filozófusnak való, tetszik is nekem, mondja. Irja tehát kedves barátom:

"Eszembe jut gróf Apponyi Albertnek a Kisfaludy Társaságban tartott székfoglalója, amelyben az államférfi tulajdonságait fejtegette. Itt Ő azt mondotta, hogy vannak a nemzetek életében olyan órák, amikor az anarchia közepette más menekedés nincs a jogállapot felé, mint az, ha egy ember ragadja magához a teljes hatalmat, azonban ezek a történelmi kényszerből természetsszerűleg született diktaturák nem lehetnek állandó állapotok, amint a történelem mutatja. Apponyinak igaza van. A világháború után annyi nemzet roppant össze lelkiileg, hogy egy-egy nemzet az anarchiából kimeneküljön, egy Achilles után sóvárgott, aki kemény öklével rendet teremt és nem a palamenti demokrácia csalafinta Odysseusaiban látta azokat a férfiakat, akik ki-vezetik a társadalmi chaosból. Már a franciáknál a világháború végén Clemenceau erős egyéniségének diktaturája nélkül a győzelem nagyon kétséges lett volna, de mi lett volna Törökországból Kemal pasa, Olaszországból Mussolini diktaturája nélkül? Még a szociáldemokrácia, sőt a kommunizmus is a spartakusok uralma alá került Németország is a nagy katonát, Hindenburgot állította az állam élére. A történelemnek tehát valóban vannak anarchikus időszakai, amikor csak egy kemény kéz tud rendet teremteni és bizonyos foku jogrendet helyreállítani."

- Csakhogy Kegyelmes Uram, ez az "erős kéz" a hatalmat továbbra is gyakorolni akarja a rend helyreállta után - vetem közbe.

"Természetesen. A jogrend helyreállta után saját hatalmi expanziója olyan értéknek tűnik fel előtte, mely jogosult arra, hogy a nemzet történeti életének új irányt szabjon, új jogi és társadalmi rendet teremtsen és mindent a saját politikai eszményeinek megfelelő kodex-szel önhatalmulag szabályozzon. Így alakult ki Mussolini-

nak az olasz társadalmat egészen átalakító hatalmi tevékenysége, melyet azonban józan felfogása a monarchia történeti presztizs-kellékéről erősen mérsékelte. Kemal pasa, mint keleti despota, szinte szultáni hagyományok alapján gyakorolta a maga jogi s a történeti, népi, hagyományos vallási és kulturális állapotát gyökeresen megváltoztató abszolút hatalmát. Lenin és Sztalin diktaturája nem egyéb, mint a régi cári autokratizmusnak sokkalta sötétebb kiadása. Hitler külsőszerű alkotmányos módon nyerte el a hatalmat parlamentáris alapon, de ezt a hatalmat rövid idő alatt teljhatalmu uralommá alakította át és egészen új rendet szabott a német nép jogi, társadalmi, sőt vallási rendjének. Tehát ezek a diktaturák kivéve az orosz, mind a nacionalista eszme jegyében formáltak át, feldöntve a hagyományos rendet, nemzetük életét. Világos, hogy a nemzetek életében értékesebb egy diktatura, amely rendet teremt, semmint az anarchia, de amikor a diktatura a polgárok életének minden mozzanatát központi hatalommal akarja szabályozni, ami a legegyszerűbb, természetes szabadságjogok elkobzásával jár, minden külső sikere dacára eljön az idő, mikor a polgárok nem bírják tovább a hatalomnak ezt az állami Moloch-ját, melynek oltárán minden egyéni szabadságukat fel kell áldozniok s ekkor újra ideálisnak tűnik fel előttük az a jogi és társadalmi rend, mely a diktaturát megelőző anarchia előtt volt érvényben."

- Ez^{a)}/természetszerű visszahatás minden körülmények között beáll? - kérdelem.

"Igen, feleli Kornis kegyelmes ur, mert a lelkek önkéntelenül szabadság után sóvárognak. A diktátor viszont mindig valami újabb szenzációs expanzióval, az ország területének kitolásával iparkodik a nemzet lelkét megnyugtatni s ténykedéseit úgy tünteti fel, mint amelyek a nemzeti közösség érdekeit egyedül szolgálják, noha nyilvánvaló, hogy a közösség nemzeti érdeke mögött saját hatalmi vágyuk is rejtőzik. Minthogy azonban az expanziónak a többi nemzetek végre korlátokat kénytelenek szabni, eljön az idő, amikor ezek a külső sikerek már nem koronázzák meg a diktátor tevékenységét és nem biztosíthatják továbbra

is hatalmi presztizsét. Ilyenkor bármilyen óriási hasznot hajtott is egy-egy diktátor nemzetének, elérkezik a pillanat, mikor a nemzet lelke szembefordul a diktátori uralommal. Így volt ez Julius Caesarral, Cromwellnek s Napoleonnak az esetében is. Ilyenkor azután többnyire nincs sima átmenet a diktaturából a parlamentáris kormányzat felé, hanem hirtelen külső katasztrófa /háborúvesztés/ vagy belső forradalom vet véget egy-egy ember mérhetetlen - bár zseniális - parancsuralmának. Mind csodaember, de örökké nem fognak uralkodni.

"Ebből következik, hogy a diktaturák nem állandó jellegű történeti tényezők, hanem csak átmeneti uralmak: bizonyos foku szabadság nélkül egy nemzet sem élhet. Belső ellentmondás: a diktátor a legnagyobb individualista, de viszont alattvalói egyéniségének semmiféle kibontakozását az ő mindent uniformizáló hatalma nem enged meg, szóval a diktátor, határtalan individualizmusa közben, megöli a polgárok individualizmusát. Sajátságos történeti paradox, a diktátor individualista, de ezt az egyéni terjeszkedését a nemzeti kollektívizmus nevében hajtja végre."

Egy pillanatra szünetet tart. Szivarra gyújt, eregeti a füstkarikákat....

Második kérdésem szinte természetesen folyik az elsőből.

- Igaz-e az, amit a diktaturák hirdetnek, hogy a liberalizmus megásta a saját sirját s elképzelhetetlen a feltámadása? - kérdelem.

"A liberalizmus, feleli Kornis kegyelmes ur mélyen elgondolkodva, minthogy mértéktelen volt abban, hogy nem állított semmiféle korlátot az egyéniség szabad, a maga ragadozó természetét kiélő mivoltának, kénytelen volt fokozatosan hanyatlani, sőt elbukni, mind gazdasági, mind politikai téren, mert visszaért a szabadsággal. Kénytelen volt meghátrálni a kollektív tömegerőkkel szemben. Még az Északamerikai Egyesült Államokban is, amelyek az ősi angolszász individualizmus és liberalizmus ősi hajlékai, Rooseveltnak kormányzata alatt fokozatosan szakítottak a régi liberális, mindenkinek másokat elnyomó szemléletével. Ha így van az Egyesült Államokban, akkor mennyivel inkább bukott meg

a liberalizmus oly államokban, melyekben a diktátor a népnek kedvezni akar és semmiféle parlament vagy szenátus nem korlátozza. Meg vagyok győződve, hogy előbb-utóbb kiegyenlítődés támad a jogos egyéni szabadságokat védő mérsékelt liberalizmus, másrészt a tömegek érdekeit szem előtt tartó szocializmus között. Viszont: egyéni kezdeményezés és szabadság nélkül egészséges szocializmus sem képzelhető el."

Földreszegezett tekintetét rámemeli, mintegy jelezve, hogy befejezte mondanivalóját. Cigarettaival kínál s most már, interjún kívül beszélgetünk. Elmeséli, hogy a házat saját tervei szerint építtette s különösen ezt az emeleti, hatalmas, oszlopos könyvtártermet szereti, ahol mint mondja "kijárhatja gondolatait, ha a rossz idő miatt nem mehet sétálni." Figyelem arcvonásait: erő, közvetlenség, lüktető élet, elmélyedés és gondolat az egész ember.

Mivel sétálni indul, meghív, ~~zartsak~~ vele. Amint készülődik, előkerül egy aranyos sziámi macska s gazdája lábához dörzsölődik. Kornis kegyelmes ur felemeli, játszik vele.

"Ez Basa, mondja mosolyogva, az én legkedvesebb barátom. Szinte nélkülözhetetlen társam. Ha itthon vagyok, mindig velem van, reggel mikor öltözködöm, felugrik az asztalra és szórakoztat finom játékával."

Botot vesz a kezébe s ebben a pillanatban, szürke ferencjós-kájában a sétára induló Beethoven jut eszembe J. Schmidt hires-szép képén.

^{sötét} Kint/este van már. A kert hátsó kapuján kimegyünk a Bimbó-utkába. Fúj a szél, zizegnek a jegenyék. Hozzáncsatlakozott Dongó is, hűséges puli kuttyája. Ballagunk az illatos nyári csendben, tücskök cripelnek. A protekcióról beszélgetünk, melyet Magyarországon oly nehéz megszüntetni, bár szerinte e téren is nagy javulás mutatkozik. Aztán barátairól, terveiről, életéről mesél a filozófus biztonságával s a nagy ember közvetlenségével. "Egisér egészen a Gábor Áron-utkáig. Ott melegen elbucsuzik tőlem. Atyailag megölel."

"Nem is tudja - mondja - milyen nagy öröm volt nekem a mai este. Mint professzor, egész esztendőben én kérdezek, most engem kér-

deztek."

S én nem tudom miért, ennek az atyai ölelésnek jobban örülök,
mintha egy arany tallért adott volna.

Elindul hazafelé. A harmadik lámpánál már eltűnik alakja.

Megy fel a hegyre...

.-oO?§!§?Oo-.

Budapest, 1939. augusztus hó 2-án.

Tombor Tibor

✱.

111-es.